

ERDÉLY AZ ÉN HAZÁM

CSENDES BESZÉLGETÉS ÁPRILY LAJOSSAL

Nem kell megijedni ettől a kissé demagogikus formában felvetett címtől. Nem akar ez sem túlságosan kiáltani, sem kiélezetten szembeifordulni az *Európa az én hazámnak* egyetemes hangsúlyú programjával. Mindezekelőtt és mindennel szemben ez a jelszó valami valóságosra akar utalni, ami körülöttünk van, amibe mindennapi életünk gyökérszálai futnak, s ami nélkül el nem lehetünk még akkor sem, ha hitben, meggyőződésben, világszemléletben vagy művészi álmainkban életünknek európaibb és egyetemesebb visszhangot is keresünk.

Ez a valóság pedig Erdély. A mi létünk Erdélyben. Kisebbségi sorsunk a maga szociális, szelleméleti, irodalmi s minden egyéb vonatkozásában. Erdély mint probléma, úgy, ahogy magyar író társaink éppen az *Erdélyi Helikon*ban több alkalommal a gondolat széles skáláján megszólaltatták. Úgy, ahogy védik vagy támadják ezt a problémásorozatot, amikor hittel vagy gúnyval „erdélyi gondolat”-nak hívják. Úgy, ahogy latolgatják, mérlegelik és át-átérik olyan román írók mint Rebreanu vagy Chinezu, aki éppen most közli folytatásokban a *Societate de Mîinében* az erdélyi irodalomról írt alapos és kitűnő tanulmányát, amelyben a transzilvanizmusra is kitér.

Erdély kézzelfogható valóságot s a megoldásra várd sürgős feladatok százait kínálja minden téren a magyar kisebbségi érdeklődésnek. De kiindulópontja elsősorban s egész természetesen irodalmi felfogásunknak és törekvéseinknek is. Az erdélyi magyar író, mint a magyar kisebbségi szemlélet legelőretoltabb őrszeme és harcosa, ha csak számot vet írói feladataival, ha csak hangot üt, amelyre visszhangot vár, ha csak tollat fog

kezébe — már önmagától értetődően programot vállalt, amelyet az erdélyi sorsban való elhelyezkedése, ennek a sorsnak művészi vagy gondolati átélése parancsoló kényszerűséggel rajzol elébe.

Az erdélyi magyar írónak vállalnia kell elsősorban az egész régi magyar irodalom átértékelését. Hogy is tudna egyáltalában megszólalni, hogy is tudna új sorsrendeltetésében irányt keresni, példa nélküli új élet-szemléletet alkotni, ha nem nézne újra — most már tanulságoktól terhelten — mindannak a megállapításnak, ítéletnek és dogmának a szemébe, amelyet egy másik életből útravalóul hozott magával. Új lett a világ képe, s vajon ebben az új tükörben a régi, iskolás megállapítások vakfoltjai szabadon ússzanak, mint olajfoltok a víz felszínén? Nekünk, a magunk gondolkodási módján, élményeink sajátos fényszűrőin át kell bocsátanunk újra a magyar érzés és gondolat művészi kifejezőit, és ezt annál inkább tehetjük, mert kénytelen-kelletlen elszakadtunk attól az irodalomszemléleti folyamtól, amelyben, sokszor csupán megszokásból is, értelmüket vesztett ítéletek és értékelések tovább élnek, anélkül hogy az eleven élettel bármilyen kapcsolataik is volnának. Mint ahogy az amerikai költők tovább énekeltek pacsirtáról és füleléről, noha tudósai kimutatták, hogy ezek a madarak Amerikában sohasem léteztek.

De az újra való értékelés csak alap, amelynél sokkal elevenebb és nyilvánvalóbb kötelessége az erdélyi magyar írónak, hogy a mai erdélyi magyar sors művészi megszólaltatására törekedjék. Más nép vagy más nemzet írója könnyen csatlakozhat divatos irodalmi iskolákhoz. Egy gazdag irodalmi élet megengedheti ezt a fényűzést, ha éppen erről van szó. És ha nem is csatlakozik irodalmi jelszókért és irodalmi játékokért egyes csoportokhoz, hozzájuk szegődik a megélhetés, az érvényesülés kicsinyes gondjai miatt. Nálunk az egyikre nincs mód, s a másikra nincsen szükség. Kisebbségi helyzetünknel fogva az irodaiam nem lehet számunkra pusztá dekoráció, de nem lehet hatalmi érdekeknek sem a szócsöve. Rendeltetésünk az, hogy csak a legtisztább irodalmi célokat szolgáljuk, s azt a szellemet tükröz-

zük, amely a műveltségi érintkezésekben egymáshoz simult népek védelme alatt a művészi és erkölcsi értékek világrendjét akarja megalkotni. Erdélyből kell kiindulnunk, s egy szökkenéssel mindjárt olyan magaslatra kell emelkednünk, amelyről nézve az erdélyi sors világprobléma lesz. Erdély a mi hazánk. Külsőleg bizonyára szűk keretnek látszik ez, de egyszerre kitágul, ha ebből a keretből a kisebbségi szemlélet egész Európára kiömlő sugarai hatolnak elő.

De az erdélyi magyar író ezzel az európaisággal nemcsak az erdélyi témában, hanem a legbelső erdélyi irodalmi életben is, ha akarja, ha nem, szembetalálkozik. Erdélyi problémákat talál a szász írók műveiben, az erdélyi élet visszhangjaira ismer a román irodalomban. Nem lehet erdélyi magyar író az, aki ezekről a párhuzamos irodalmi mozgalmakról nem tud. Akinek halvány fogalma sincs arról, hogy miként tükröződünk mi, a sorsunk, kívánságaink a román írók műveiben, s a magunkéval azonos kisebbségi rendeltetés művészi szempontból miként manifesztálódik a szász irodalomban. Életünk egymásrautaltsága hozza egymás közelébe ezt a három irodalmat, s lehetetlen kikerülni, hogy ezeknek egymásra hatása, egymással való bensőséges érintkezése ne legyen.

Elodázhatatlan feladata az erdélyi magyar irodalomnak, hogy ezeket a szellemi érintkezéseket kimélyítse. Nem opportunistá célokból, hanem tisztán irodalmi hivatásának magasabbrendű értelmezése miatt. És mi más ezeknek az irodalmi érintkezéseknek a gyakorlati keresztülvitele, ha nem a legszorosabb értelemben vett európaiság? Mi más az *Erdély az én hazám* programszerűleg kimondott szólama, mint törekvés a páneurópai gondolatnak Erdélyben való, kézzelfogható, pontosan megfigyelhető megvalósítására?

Mert ha itt, a magunk körében, ahol a tényezőket és feltételeket, a lehetőségeket és akadályokat pontosan ismerjük, nem tudjuk a három műveltségi és irodalmi élet párhuzamos együttműködését keresztülvinni, akkor mit álmodozunk páneurópai egységről, amelynek széles határvonalai mindaddig a kaotikus semmit zárják

körül, amíg az európai eszme részleteiben és egyes tagozataiban, szóval, regionális alapon testet nem ölt.

Bármennyire is képtelenségnek látszik, mégis tény az, hogy Európa a termékeny, haladó szellemű, nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el.

.....

Erdély az én hazám. Tulajdonképpen erről a mondatról, vagy még inkább arról, ami belőle kisugárzik, csendes és egyoldalú párbeszédet akartam folytatni Áprily Lajossal, aki Erdélyből eltávozott, s akinek nehéz örökségét át kell vennem az Erdélyi Helikonnál. Csendes és egyoldalú beszélgetés akart lenni, mert Áprily, akivel a szót válthatnám, már csak Budapesten olvassa ezeket a sorokat. Így tehát tulajdonképpen magamban beszélek, és Áprily Lajost már csupán mint távollevőt idézem. Furcsa, szomorú érzés, hogy ő nincs itt. De azért egy pillanatig sem gondolok arra, hogy búcsúztassam. Nevetséges dolog volna azt hinni, hogy Erdélytől elválhatik. Bizonyára, ha ott Pesten szemét egy kis időre is behunyja, hegláncaitól koszorúzott hallgatag, holdvilágos vidék mered fel előtte. A titokzatos Erdély. Mint papírra a láthatatlan írás, úgy van az ő számára beleítatva az erdélyi kép az egész nagyvárosi környezetbe, és elég pillanatnyi kicsúszás öntudatának fegyelme alól, elég egy önfeledt, belső felindulás, s máris Erdélyt látja és Erdélybe éli vissza magát.

Lehet-e őt búcsúztatni Erdélytől, mikor bizonyos mértékig ő maga Erdély, annál a művészi átélésnél fogva, amivel az erdélyi sorsot a magáévá tette. Költészete Erdélynek egyik arca. Általa úgy láttuk meg és úgy szerettük meg Erdélyt, ahogyan addig nem láttuk és nem szerettük. Áprily, Reményik, Tompa, Berde, Szentimrei, Bartalis s a többi költők, akik itt tíz év óta a költői vízió ezüsthonalaival szövik át életünket; a többi írók, gondolkodók, akik magyarázzák, alászínezik, visszaálmodják a múltba és előtükrozzik a jövőbe az erdélyi rendeltetést, bizonyára mind elsősorban részesei annak, hogy ma már van fogalmunk, van visszhangot verő érzésünk arról, hogy mit jelent az erdélyi problé-

ma. Őket kell megkérdezni, s nem a világi és egyházi hatalmasságokat arról, hogy mit látnak Erdélyben és az erdélyi gondolatban? És amit ők belelátnak, az benne is van.

De ha elválaszthatatlan is Áprily Erdélytől, még sincs itt. Mégis kikapcsolódott abból a szolidaritásból, amellyel Erdélyben a még ittmaradt költők, írók, művészek és tudósok maroknyi csapata minden emberfeletti nehézség leküzdésével önti, forrasztja és faragja az erdélyi magyar álom aranyát. Pedig koronázott költő volt közöttünk. Szellemvilágunk egyik fejedelmévé avattuk, s neki tudnia kellett, hogy ha ő elmegy, nemcsak hívőire, barátaira, hanem egész irodalmi életünkre gyászt borít. Úgy is ment el, mint az a fehér arcú, fekete ruhás fejedelemasszony, aki a sic fata voluntot véste az utolsó erdélyi fára, amely alatt megpihent.

Idézem Áprily Lajost a messzeségből. Szinte magam előtt látom világoskék szemét, amivel könyvei felől, a dolgos este csendjéből, az idegen város elhalkuló zajából idetekint, mintha válaszolna kérdésemre: „Miért mentél el?...”

Tudom én rendjében az okokat. Tudom hálátlanságainkat, amelyek a tépelődöt végre is abba az irányba taszították, hogy menjen. Ismertem a hívó, biztató érveket és a taszító, száműző indokokat. Magam sem csináltam volna másként, mint ő...

És mégis, ahogy talán a titokzatos telepátia huzaljain halk beszélgetésünket folytatjuk, valahogy úgy érzem, hogy előtte ezek az érvek most semmit sem számítanak. Mázsás súlyuk volt itt, és pehelykönnyűek lettek ott a nosztalgia mérlegén.

De valami maradt ott is. Távozásának legfőbb oka.

„A fiaim” — mondja Áprily.

És már arca el is foszlik a messzeségben, mintha csak helyet akarna adni gyermekei arcának.

De nem akarok sokáig időzni ennél a fájdalmas pontnál. Másra akarok utalni Áprily távozásával kapcsolatban. Azt a megnyugtató momentumot akarom kiemelni, hogy Áprilyban a magyarországi irodalom az erdélyi magyar irodalmi szellem élő reprezentánsát kapja meg. A legilletékesebb tényező lesz ő abban, hogy a mi szel-

lemünk, a mi irodalmi etikánk utat nyerjen kifelé, s a magyarországi nagy irodalom kritikai szelleme és kezdeményezései átszűrődjenek hozzánk. Első bemutatkozása Budapesten az lesz, hogy a Kisfaludy Társaságban egy hatalmas lendületű drámai költeményt fog felolvasni, Páris haláláról. Görög a tárgya az *Idahegyi pásztoroknak*, időmértékes versformában van írva, s mégis az erdélyi gondolat terméke. Valahogy szimbólum lesz ez a drámai költemény, amely szól az erdélyi magyar irodalomért, ahol az íróknak magasabbrendű eszméik, célkitűzéseik vannak, s a görög környezetben vissza fogja tükrözni a mi hegyeinket, a mi pásztoraink s a mi lelkünk legmélyén rejtőző álmainkat.

Erdély az én hazám. És Erdély az Áprily hazája is, amelyet nem hagyott el, hanem ellenkezőleg, magával vitt, mint ihleteinek, költői lelkesültségeinek egyetlen örök forrását, és mint irodalmi meggyőződéseinek változhatatlan hitvallását. Nem mondom, hogy gazdagok vagyunk itthon és tudjuk nélkülözni Áprily Lajost. De arra büszkén hivatkozhatunk, hogy íme, milyen gazdag, mély és nagy távlatú irodalmi szemléletünk van, amelynek képviselője és hitvallása Áprily Lajost, még; a magyarországi irodalmi élet nagy arányai között is, a tehetsége elismerését tetéző külön megbecsüléshez és elismeréshez fogja juttatni.